

СУГОЛОСНІСТЬ ДОСВІДУ ВІЙНИ

(Людмила Гарнашинська. «Україна в огні». Війна 2022 крізь призму Довженка: 100 днів протиСТОяння. Київ, 2023.)

На сьогоднішньому етапі війни фактично документальне фіксування подій, емоцій, думок, ментальних паралелей, які виникають під час таких трагічних подій, є чи не найбільш прийнятною формою рефлексії. Адже інтерпретації, глибше осмислювання чи наукові розвідки потребують відносного спокою та емоційної віддаленості від подій. Тому книга Л.Гарнашинської, написана на стику літератури і журналістики, є дуже вдалою з жанрової чи то формотворчої точки зору. Тож, окрім мало чи не хронології подій перших ста днів ворожого вторгнення з перегуками із щоденникових записів О.Довженка, у праці також вміщені перчитані та переосмислені розмисли Євгена Гуцала про російську сутність у публіцистичному творі «Ментальність орди», про феномен шістдесятництва крізь призму донкіхотства або екзистенційні парадигми у листах А.Камю чи В.Стуса. Врешті, це закономірно, адже, досліджуючи подібні явища в історії (творче і документальне осмислення подій Другої світової війни), можна відшукати способи переживання й описування своєї сучасної війни.

Людмила Гарнашинська, znana в Україні та в науковому світі зарубіжжя насамперед як літературознавиця академічного рівня, відома за своїми ґрунтовними працями про шістдесятництво. Власне, нова книга письменниці й науковиці – «Україна в огні: Війна 2022 року крізь призму Довженка: 100 днів протиСТОяння» (2023)– написана на основі побаченого, пережитого, відчутого авторкою-мешканкою Києва – впродовж перших місяців війни з російським окупантом, не залишаючи свого дому-квартири ні на день. Звідси зрозуміла присвята – «киянам, котрі вірили й вірять у перемогу ЗСУ, не покидаючи своїх домівок». На цей раз Л.Гарнашинська здійснює документально-журналістське та історико-літературне осмислення злодіянь московитів насамперед у столиці та Київщині, але також охоплює їхні злочини на всій, найчастіше південно-східній частині території України. Авторка подає майже щоденну хроніку варварських дій рашистів на нашій землі, котрі систематично знищують обстрілами, бомбами, ракетами, авіацією цивільні будівлі, школи, дитячі садки, лікарні, пологові будинки, театри, музеї, духовні храми, торгові комплекси, транспорт, зернові сховища. Не кажучи вже про інфраструктури, які забезпечують людям воду, електрику, газ.

Прикметно, що авторка типологічно зіставляє сьогоднішні нестерпні реалії з не менш трагічними подіями Другої світової війни, базуючись на щоденникових записах українського кінорежисера Олександра Довженка 40-х рр. ХХ століття, які, як відомо, були надруковані без ку-

пюр аж у 1990-му році, як і його знакова «Україна в огні», що свого часу була заборонена та обвинувачена в націоналізмі. Нестерпні страждання великого митця зливаються із стражданнями всього поневоленого народу, переплітаючись упродовж усієї найбільшої частини запропонованої книги із вкрай різючим нинішнім воєнним станом (скажімо, запис за грудень 1943 р. – «Україна поруйнована, як ні одна країна в світі...» чи інформація про «маленьке місто Ізюм»), котре «протягом 48 годин методично і безперервно ... громили», знищивши його «вщерт», накладається на повідомлення за 2022 рік – «Російські окупанти перетворили мирний Ізюм, який було окуповано ще 2 квітня, на руїни», або довженківські переживання за вивезених дітей до Німеччини, їх примусову депортацію та сумне пророкування їхнього майбутнього і моторошні картини гвалтування українських жінок німецькими завойовниками, що тут же накладаються на сьогоднішні реалії.

Авторка, опираючись на щоденникові міркування Довженка про окреслені ним «складові німецького фашизму», зазначає, як митець «прозріливо показав, що вони стали матрицею фашизму російського», тобто сучасного рашизму. Логічно Л.Тарнашинська приділяє увагу самому терміну «рашизм», його виправданому використанню і журналістами, й істориками як українськими (Ст.Кульчицький, П.Білоус), так і зарубіжними (Тімоті Снайдер). Посилаючись на міркування українського політолога Олега Саакяна, наголошує на наявності в понятті «рашизм», «відповідно до класичної праці Умберто Еко», «14 типових характеристик «вічного фашизму» – як косплей фашизму та нацизму». Віддавши в минулому не один рік життя журналістиці, письменниці глибоко проникає в сутність того чи іншого поняття, явища, проглядаючи систематично їхні обговорення, різні міркування і в ЗМІ, і в блогах, і в соціальних мережах, і в наукових джерелах.

Як науковиця, яка ґрунтовно досліджувала творчість шістдесятників, вона вклинює в інформаційні повідомлення, доречні поетичні одкровення Ліни Костенко та Василя Стуса, який все життя відстоював свою позицію свідомого українця, борючись по суті сам на сам із системою тоталітаризму. Це він часто використовував метафоричне число СТО (тут перегукується із авторським заголовком рецензованої книги) в його глибокій філософській ліриці і табірному періоду, і задовго до арештів, камер-одинок: від «Сто років, як сконала Січ» до «Де не стояти му – вистою», за яким стоїцизм власного духу та народного («Сто твоїх конань, твоїх народжень»), що звучать, як і в Ліни Костенко, особливо актуально, ніби сьогодні написаній. Це і поезія Василя Симоненка про можливу війну як теж своєрідне передбачення, або такого ж типу далекоглядне «Пророцтво» Д.Павличка. Авторка дослідження не могла не згадати й останній прижиттєвий твір Євгена Гуцала «Ментальність орди» (1996), заголовок якого вже вказує на важливу концептуальність ви-

дання стосовно джерел народження і визрівання агресивної, месіаністичної, загарбницької сутності московитів. Вона справедливо вважає, що письменник-шістдесятник проявив тут «далекоглядність і застережливу прозорливість щодо ідеології рашизму», влучно назвавши її «трупною».

Л.Тарнашинська пропускає крізь себе нескінченний інформаційний потік про страждання, поранених і вбитих, зниклих безвісти, про знищене довкілля і культурні та матеріальні пам'ятки, про Київ і Київщину, Маріуполь, Ірпінь, Бучу, Сєверодонецьк, Суми, Харківщину, Херсонщину, про героїчну боротьбу наших воїнів, захисників «Азова», про постійні обстріли Авдіївки, Мар'янки, Красногорівки..., опираючись на українські та зарубіжні ЗМІ («Українські новини», «Укрінформ», «Вечірній Київ», «Інформ УНІАН», «Українська правда», «Цензор.НЕТ», «Дзеркало тижня», «Еспресо TV» «Економічна правда», «Суспільне» «OBOZREVATEL», «La Repubblica», «Washington Post», «New York Times» та ін.).

При цьому вона робить слушне узагальнення «про велику трагедію українського народу, яка періодично повторюється в нашій історії в різних форматах – від Розстріляного Відродження й Голодомору, Другої світової, за перемогу в якій Україна заплатила надто високу ціну, що значно применшувалося радянською та згодом російською пропагандою, до нинішньої «спецоперації» рашистів задля фізичного знищення українців під гаслом «русского мира». Добре володіючи потрібною інформацією, задля вияснення путінського звірячого нутра, Тарнашинська цитує його та кремлівських слуг за листопад 2022 року (скажімо, Константіна Косачова, заступника голови Ради Федерації, цинічні, брехливі міркування про причини катувань і вбивств українців, нібито з метою «зупинити геноцид Донбасу»), а також, щоб викоренити неіснуючий, а сфабрикований ним і його оточенням, «неонацизм» в Україні (на зустрічі з білоруським невизнаним президентом). Тож не дивно, що депутат Держдуми РФ дозволяє собі говорити про «потребу знищення двох мільйонів українців». Ось чому все описане в книзі Л.Тарнашинської, пережите нею і очевидцями Києва, врешті, східних та південних регіонів та всієї України впродовж 100 днів війни (західні – меншою мірою, бо географічно більш віддалені від безпосередніх бойових дій ворога), постає, за авторкою, яскравою ілюстрацією «до роздумів щодо джерел нацизму й геноциду» на нашій землі, реалізованих московитами.

Доречно нагадаємо, що ця повна болю і страждань книга, в якій нехай і штрихом згадується цілий ряд людських доль, трагічних чи драматичних ситуацій. Водночас є на її сторінках і світліші повідомлення, які демонструють народний дух сили, спротиву, непереможності (так професор Ужгородського університету Федір Шандор проводив лекцію студентам із окопу на війні, а один із студентів Вінницького національного технічного університету Михайло Ганчук, перебуваючи на передо-

вій, успішно захистив дипломну роботу онлайн; сторож Іванківського музею таки встиг врятувати з вогню 14 картин народної художниці, які 21 вересня 2022 року виставлялись на виставці в Києві «Марія Примаченко. Врятоване», чи висока оцінка Едом Арнольдом успіхів наших воїнів у звільненні Харківщини: «це був один з найкращих контрнаступів після Другої світової війни, водночас одна з найбільших поразок російського війська».

Загалом про російсько-українську війну нелегко читати, як і не просто було писати про неї авторці, бо творилася книга не в домашній чи академічній книгозбірні, а між «двох стін», в укритті, під звуки ракетних атак, пожеж, нерідко без світла, газу, води, без добрих новин, в суцільних переживаннях. Тож цілком слушним є подане нею міркування міністра оборони Великобританії Бена Воллеса про московського диктатора та його наближених у жорстокій «війні проти України як таке, що копіює «фашизм» нацистів».

Оскільки Людмила Тарнашинська науковиця, то не могла не згадати праць учених, які доводять справедливість міркувань усіх вищезгаданих і не згаданих письменників, істориків, державних діячів: П.Білоус «Росія – не Росія» (2022), С.Кульчицький «Тоталітаризм як традиція: російський випадок». Інтерв'ю, Л.Якубова «Русский мир» в Україні: на краю прірви» (2018) та ін.

Отож, в умовно поділеній першій (більшій) частині книги Л.Тарнашинська постає насамперед (чи не вперше) як вдумлива письменниця історико-публіцистичного чи документально-журналістського плану, де відчувається літературна (глибоке входження чи не найбільше в щоденникові записи, а також у кіноповість «Україна в огні», доречно новелістику О.Довженка, творчість «шістдесятників»), літературознавча й моментами наукова ерудиція. Вона скрупульозно опрацювала, глибоко осмислила й логічно систематизувала, пропустивши через особистісне художнє сприйняття, розуміння й власну позицію (згадаймо її дотичні й доречні штрихом спогади у стосунку до війни минулої і сьогоденної про батька, матір, дідусів, атмосферу окремих наукових конференцій у Криму, перебування в Польщі як науковиці чи в пошуках могили дідуся, який загинув у Другій світовій війні, власну поезію про ядерну загрозу, свої передбачення, тонкі відчуття інтелектуальної особистості), переживання страхіть війни перших трьох місяців у Києві та всій Україні. Її обізнаність і художнє чуття мимоволі струмує у тексті, хоч він в основному побудований на вибраних нею інформаційних повідомленнях, фактах, виступах, спостереженнях журналістів чи різних сайтів українських та зарубіжних ЗМІ. Вдало і мотивовано продумані заголовки, взяті в основному із щоденника О.Довженка, як і всі цитати, що звучать особливо сучасно в жахливих нинішніх реаліях.

Друга частина – це глибоке літературознавче осмислення академічного рівня «Ментальності орди» Євгена Гуцала («Ментальний код російського фашизму»), «Листів до німецького друга» Альбера Камю («Анатомія війни у фокусі чужого досвіду»), роману в новелах «Берестечко» Ліни Костенко («Так наступили цій землі на груди...»): актуальні рефлексії мовою цитат чи авторські матеріали на інформсайтах («Війна, Крим і «Листи до сина» Василя Стуса» та інші). Вони увиразнюють глибину думки, наукове багатство аналізу і стрункість рецепції в роздумуванні над філософськими, психологічними, історичними, навіть політичними питаннями часу, доречно піднятих у творах українських та зарубіжних художників слова. Проте всі вони екстраполюються на сьогоденішню війну в Україні, доводячи те, що ворожа ідеологія цілковито тождна з німецьким фашизмом у Другій світовій війні, назва якій – російський рашизм.

Попри неспроможність сьогодні писати такі глибинні рефлексії про сучасні події війни, бо ж ми ще перебуваємо у самому епіцентрі подій, звернення до історії літератури та публіцистики в такій ситуації є цілком вдалим прийомом авторки. Адже всі згадані дослідження стосуються різних способів переживання досвіду війни, екзистенційної боротьби за свою незалежність чи дослідження формування імперської свідомості. Тобто всі ті питання, на які ми першочергово шукаємо відповідей і потребуємо їхнього осмислення у період російсько-української війни. Ті новини, які ми сьогодні читаємо, майже ідентичні (у плані сенсів) з тим, що писав Довженко про Другу світову війну. В епістолярії українського та французького митців – знаходимо суголосні відчуття та переживання тим, що відчуваємо сьогодні. І книга спонукає до висновку: сьогоднішнє покоління вчергове зіткнулося з яскравим прикладом «банальності зла», але й прикладом гідної їй відсічі. Тому українці мусять, виборовши перемогу у свого вічного ворога, сформувати потужний голос, який передасть пережитий досвід наступним поколінням, подібно до О.Довженка та його «України в огні».

Соломія Хороб, м. Івано-Франківськ